

1. *Потулицький В.А. Теорія української політології.* – К., 1993.
2. *Потулицький В.А. Нариси з української політології (1819 – 1991).* – К., 1994.
3. *Липинський В. Універсалізм у хліборобській ідеології // Липинський В. Історико-політична спадщина і сучасна Україна.* – К.; Філадельфія, 1994.
4. *Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса.* – М., 2004.
5. *Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні.* – К., 1992.
6. *Драгоманов М. Автобіографія // Вибрані твори.* – Прага; Нью-Йорк, 1937.
7. *Круницький Б. Історіознавчі проблеми історії України.* – Мюнхен, 1959.
8. *Липинський В. Універсалізм у хліборобській ідеології // Консерватизм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий.* – К., 1998.

В. П. Яремчук

ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИКУМУ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема маніпулювання минулим у конструюванні певного соціального порядку з різних причин (насамперед через присутність «тягаря історії» у сьогоденні будь-якого народу) перебуває в епіцентрі уваги професійних істориків та політиків, інтелектуалів та широкої публіки з різними соціокультурними реаліями та історичним досвідом (і, напевно, не скоро зійде з порядку денного). Не можна не відзначити, що український її контекст також актуалізований останніми роками у медійному дискурсі, проте місце меморіальної політики в українській політичній історії новітніх часів радше стало об'єктом ідеологічних та світоглядних суперечок, ніж фахових досліджень професійних істориків. Між тим, вивчення питання використання історичної легітимізації у політичних планах та практичній діяльності українських політичних сил та урядів доби модерного націо- та державотворення має безперечні наукові перспективи та суспільну значущість.

Розробка такої проблематики дасть можливість сформувати цілісне бачення методів і напрямів меморіальної політики з боку вітчизняного політикуму окресленого періоду, а це, своєю чергою, зробить більш адекватними дотеперішні уявлення в ділянці політичної історії України, українського націотворення та етнополітики. Ймовірно, дослідження стратегій «історизування» українських політичних сил та державних утворень підтвердить поширену в літературі гіпотезу про універсальність та «нормальність» соціальної інженерії в сенсі вироблення будь-якою державою певного ставлення до минулого. Суспільне значення відповідних студій полягає насамперед у тому, що завдяки їм буде отримано ґрунтовні відомості та теоретичні напрацювання в царині проведення політики пам'яті, що дасть змогу врахувати такий історичний досвід в політичному курсі сучасної Української держави, перед якою гостро стоїть проблема відсутності консенсусу в підходах до національної історії, а ширше – ментально-культурної роздвоєності українського суспільства.

Отож, вивчення проблеми, заакцентованої у назві статті, вимагає з'ясування джерел формування, сутності та напрямів політики пам'яті українських політичних сил та урядів з часу формулювання перших політичних проєктів українського національного руху на зламі ХІХ і ХХ ст., і до діяльності «на полі історії» сучасних влад та політичних організацій в незалежній Україні. Окреслена таким чином, загальна мета може бути досягнута через вирішення конкретних завдань, серед яких: встановлен-

ня визначальних факторів, які впливали на використання в українській політиці історичних образів; з'ясування впливу історичної свідомості політичних акторів в новітній Україні на прийняття політичних рішень; визначення взаємозв'язку між історичною думкою та політичною практикою в історії українського державотворення зазначеного періоду; з'ясування цілей, які ставилися в меморіальній політиці; дослідження конкретних механізмів запровадження історичних знань у суспільну свідомість. Зазначені питання мають бути вивчені на конкретному історичному матеріалі. Зокрема, слід опрацювати такі теми, як: історичне обґрунтування політичних вимог українства в діяльності українських партій та організацій кінця ХІХ – початку ХХ ст.; політика пам'яті українських держав 1917 – 1920 рр.; український націонал-комунізм 1920 – 30-х рр., «контрольований автономізм» 1960 – початку 70-х рр. та популяризація «націонал-комуністичних» версій історії України; використання історії для обґрунтування політичних планів у працях теоретиків і практиків українського національного та національно-визвольного руху 1920 – 80-х рр.; проблема розколу в просторі історичної пам'яті сучасного українського суспільства та моделювання історичної свідомості в незалежній Україні.

На нашу думку, методологічну основу вивчення меморіальної політики має становити її розуміння в категорії конструювання історичних смислів, цінностей, устремлень, що спрямовані на формування в суспільстві потрібного для влади та владної еліти ставлення до власної історії. Відповідно до концепції М. Дойча та Г. Джерарда, влада здійснює вплив на громадян нормативно («тиск») та інформаційно («переконання») [див.: 1, 397]. В нашому баченні, примусове нав'язування суб'єктом політики пам'яті (державою, політичною партією, наділеною владою особою тощо) визначеного ним образу історії є її «авторитарною» формою, саме для якої використовується найменування «історична політика». Основними методами політики пам'яті є акцентування на позитивному значенні певних історичних подій та навіть вигадання історичних фактів (т. зв. винайдення традиції), паплюження або ж замовчування інших подій. Така політика проводиться головним чином засобами професійної історіографії, історичної освіти, масової інформації, кіномистецтва, монументальної пропаганди, організації святкування історичних подій.

Концептуалізація меморіальної політики та вивчення конкретних «випадків» мають уже поважну традицію в світовій історичній (політологічній, соціологічній) думці. Проблеми поточної історичної політики та політики пам'яті вперше викликали жваве обговорення в західнонімецькій історичній науці й медіях у 1980-х рр. У вивчення способів визначення державою потрібних для неї уявлень про минуле вагомий внесок здійснений П. Нора (на прикладі Франції), Е. Гобсбаумом та Т. Ренджером (на матеріалі історії Великої Британії, менше – інших країн) тощо.

В останні роки почали вивчатись заходи носіїв влади в незалежній Україні, спрямовані на формування візії суспільства про власну історію (Г. Касьянов [2; та ін.], В. Кравченко [3], А. Портнов [4; та ін.] та ін.). Щодо стосується політики пам'яті в контексті політичного розвитку України попередніх періодів, то такі дослідження тільки розпочинаються. Достатньо опрацьованою є на сьогодні лише проблема взаємозв'язку історичної науки та націостановлення в Україні кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. (В. Масненко [5; та ін.] та ін.). Водночас, вплив історичної науки (та інших чинників) на політику українських партій та урядів, зміст та сутність їхньої політики пам'яті досліджені епізодично: низка розвідок

побіжно торкаються питань зв'язку історичного світогляду чільних діячів українського руху з їхньою державною діяльністю, використання українських історичних традицій в політичній практиці урядів періоду Української революції, окремим аспектам меморіальної політики українських націонал-комуністів.

Будь-який науковий проект передбачає висунення припущень, які мають імовірнісний характер і будуть підтверджені або спростовані в ході спеціальних студій. Першим з таких є наступне: серед напрямів гуманітарної політики українських політичних сил та урядів політика пам'яті не посідала належного місця. На це складалась низка причин. До найвагоміших слід віднести гостру необхідність для українських чиновників вирішувати інші пекучі питання – соціальні, організації державно-владного апарату, воєнного протистояння, дипломатичного визнання тощо. Важливою у цьому сенсі була також нерівномірність та незавершеність процесів національного самоусвідомлення, що, з одного боку, потребували їхнього прискорення, в тому числі й за допомогою політики пам'яті, з іншого – зумовлювали низький «попит» на таку політику. Крім того, в процесах, пов'язаних з українським національним рухом та державотворенням, домінував тип «політичних ідеалістів», а не «політичних менеджерів».

Українські політики використовували потенціал історичних знань та апелювали до історичної пам'яті суспільства, як і їхні неукраїнські «колеги», задля згуртування українства («скріплення сердець») та з метою узаконення власних дій та намірів. Попри це, впродовж усього зазначеного періоду їм не вдавалося повною мірою досягнути ні першого, ні іншого. Незважаючи на зусилля різних політичних середовищ та інтелектуалів, до сьогодні не обґрунтовано прийнятної для всіх груп українського суспільства версії його минулого.

Висловимо припущення, що прикметною властивістю меморіальної політики українських сил впродовж зазначеного періоду був переважно високий рівень демократичності, національної толерантності, вона здебільшого не перетворювалася на історичну політику. Водночас зусилля українських урядів 1917–1920 рр. і політичного класу сучасної України в царині популяризації історії України пересічно хибували на адміністрування, а не поширення історичних знань засобами переконання, освіти.

Нарешті, нашою головною робочою гіпотезою щодо зазначеної проблематики є наступна: в українських націо- та державотворчих процесах політика пам'яті не використовувалась як артикульований та осмислений українським політикумом інструмент, а радше була засобом реалізації швидкоплинних інтересів та вузьких політичних ідеалів окремих його (політикуму) лідерів. Тому рівень її соціальної ефективності переважно був не високим, зокрема, замість творення позитивного спільного образу історії, вдавалось лише підтримувати почуття самодостатності, хоча нерідко і пригніченості, виключності чи ворожості в українському соціумі.

1. Савельєва І. М., Полетаєв А. В. *Знання о прошлом: теория и история*: В 2 т. – СПб., 2006. – Т. 2: *Образы прошлого*.
2. Касьянов Г. *Dance macabre: голод 1932–1933 років у політиці, масовій свідомості та історіографії (1980-ті – початок 2000-х)*. – К., 2010.
3. Кравченко В. *Бой с тенью: Советское прошлое в исторической памяти современного украинского общества // Ab Imperio*. – 2004. – № 2.
4. Портнов А. *Упращення с историей по-украински*. – М., 2010.
5. Масненко В. *Історична наука та націотворення в Україні (кінець XIX – перша третина XX ст.)*. – К.; Черкаси, 2001.

Н. П. Босенко

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КАТЕГОРІЇ «НАУКОВА ІСТОРИЧНА ШКОЛА» У СУЧАСНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

Для визначення ролі видатних учених у становленні як окремих концепцій історії, так і історичної науки взагалі важливим методологічним компонентом є з'ясування епістемологічного аспекту категорії «наукова школа», що не є чітко окресленою в історіографії та досить часто містить різний дослідницький контекст і змістове навантаження. У спеціальних дослідженнях, навчальних посібниках, які мають відношення до наукових співтовариств, ця категорія є чи не найбільш поширеною. В західноєвропейській історіографії XIX–XX ст. трапляються десятки історичних шкіл, об'єднаних на основі досить суб'єктивних дослідницьких критеріїв. Зокрема, у німецькій історіографії традиційно виділяються: «історична школа права», «школа Л. Ранке», «гейдельберзька школа», «Малогерманська» й «Великогерманська» школи, «баденська», «Стара» й «Нова» школи та ін. У французькій історичній науці – «Синтетична школа», «Школа Олара», «Академічна школа», «Школа Анналів» та ін., в англійській – «вігська школа», «оксфордська» й «кембріджська» школи та ін.; в американській історіографії – «Рання школа», «англо-саксонська школа», «коммонсовсько-вісконсинська школа» та ін. Досить очевидно, що, виділяючи наукову школу, дослідники історичної науки постійно стикаються з проблемою її інтерпретації, вдаючись переважно до типологізації на основі певних соціально-наукових форм.

Подібна методологічна невизначеність властива також й українській історіографії, де не досить чітко відрефлектовано поняття історико-наукової школи. Часто навіть ведеться мова про «школу» практично будь-якого, більш-менш видатного дослідника української історії. У посібниках з національної історіографії згадуються: «Соціально-економічна школа О. Лазаревського», «Територіальна школа Д. Багалія», «Галицько-Київська школа М. Грушевського», «Школи» Д. Яворницького, О. Оглоблина та ін. Специфікою українознавчих досліджень можна вважати збереження властивості для радянської доби інтерпретації категорії «історична школа» на основі визначення ідейно-політичних критеріїв («державницька», «народницька», «буржуазна» школи) і теоретико-методологічних принципів («романтична», «позитивістська», «марксистська» школи).

Аналіз сучасної історіографічної літератури як вітчизняної, так і зарубіжної дає можливість зробити кілька принципових узагальнень стосовно осмислення проблеми в теоретико-методологічному аспекті. Насамперед, варто зазначити наявність кількох підходів її розв'язання. Перший з них, розроблений на загальних постулатах наукознавства, має на меті інтерпретувати категорію «історична школа» як своєрідне уніфіковане явище, притаманне характеру й змісту еволюції історичної науки взагалі. «Наукова школа в історіографії, – на думку І. Колесник, – це колектив дослідників, об'єднаних спільною проблематикою, єдиними методологічними принципами, які гуртуються навколо певної організаційної структури (кафедри, наукового товариства, історичного часопису)» [1, 39]. Згодом І. Колесник уточнює свою дефініцію: «Наукова школа» – ідеальний тип, за допомогою якого описуються певні історіографічні факти, події, явища. Концепт «наукова школа» слугує засобом професійної самоідентифікації кола дослідників, кількох генерацій науковців, об'єднаних навколо певної організаційної структури (кафедра, часопис,